
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Володимир Беньківський,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінально-правової політики та кримінального
права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0005-9589-7942

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-4>

УДК 343.22:122

Причинний зв'язок у кримінальному праві: аспект теоретичного обґрунтування

Актуальність проблематики причинного зв'язку в сучасному кримінальному праві обумовлена необхідністю комплексного обґрунтування правової оцінки поведінки особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Класичним і необхідним підходом до з'ясування специфіки (релевантності) причинного зв'язку в кримінальному праві є його методологічне й теоретичне дослідження. Водночас виникає необхідність по-перше, з'ясування змісту релевантності причинного зв'язку, що не зводиться до необхідного або випадкового, а по-друге, визначення особливої характеристики причинного зв'язку у кримінальному (по суті, карному) праві.

У межах аналізу останніх наукових досліджень, щодо питання кримінально-правового причинного зв'язку, необхідно звернути увагу на наукову працю А.А. Музики та С.Р. Багірова «Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму» (2023 р.). Дана наукова

праця присвячена прагматичному правовому підходу (алгоритму аналізу причинного зв'язку), що означає, розгляд аспекту його поточної релевантності, специфіки відображення саме у сучасному законодавстві, оскільки, на думку А.А. Музики, не існує універсальної конструкції каузальності [1, с. 8] як орієнтира вирішення відповідних кримінально-правових завдань щодо кримінальної відповідальності особи, правової оцінки її поведінки. Необхідно, також звернути увагу на наукову працю Дудорова О.О. «Причинний зв'язок: кримінально-правові аспекти. Кримінальне право: теорія і практика (Вибр. праці)» (2017 р.). Серед науковців, що займалися проблематикою причинного зв'язку в Україні варто виділити наукові праці Борисова В.Н. (проблема критеріїв необхідного кримінально-правового причинного зв'язку), Ярмиш Н.М. (вивчення різних за характером видів причинності) та ін.

Необхідно звернути увагу на критерій та метод комплексності щодо вирішення проблемних питань причинного зв'язку в кримінальному праві. Аналіз (аналітичний розбір) проблемних питань причинного зв'язку передбачає взаємопов'язані й додатково виділення наступних складових: 1) дослідження й порівняння особливостей причинного зв'язку в кримінальному праві (структури, характеру, складових зв'язку) зі зв'язками інших видів (функціональним, кореляційним); 2) акцентування на особливостях причинного зв'язку як особливого юридичного для і у межах кримінального права.

З'ясувати через застосування теоретичного (методологічного) підходу, питання релевантності причинного зв'язку в кримінальному праві, тобто критеріїв причинного зв'язку значимого для кримінального права щодо вирішення кримінально-правових завдань.

Необхідно зазначити, що під терміном «зв'язок» у філософії необхідно фактично розуміти: 1) сукупність різновидових зв'язків, логічний обсяг [2, с. 11] поняття «зв'язок»; 2) зв'язок окремих елементів: причин, умов та наслідків, а також інших складових, що супроводжують правові процеси здійснення юридичної оцінки.

Необхідно зауважити, що на відміну від релевантної причини, яка безпосередньо або опосередковано породжує те чи інше правове явище (наслідок, що є елементом правової оцінки) релевантна умова утворює обстановку, в якій відбувається дія причини; якщо причина у кримінальному праві традиційно розглядається як дія або бездіяльність у межах правопорушної поведінки, то релевантна умова, на наш погляд, може бути як об'єктивною (класичне готування до вчинення кримінального правопорушення), так і суб'єктивною (стан афекту, який об'єктивно оцінюється суддею як обстановка афекту).

Необхідно зауважити, що інші фактори, які можуть супроводжувати релевантний причинний зв'язок (привід, стимул, обставини) мають особливе значення не для кримінального права (вирішення його завдань), але для кримінології й психології.

У тому, що стосується релевантного причинного зв'язку мова йде про те, що даний правовий феномен має відношення, відповідно до виробленого наукового підходу у науці кримінального права, до процесів, що відбуваються у межах правозастосування; тому розглядаються так би мовити, найбільш обґрунтовуючі той чи інший вид правової оцінки (обвинувачувальної чи виправдовувальної поведінки особи) чинники (складові) причинного зв'язку, які може інтерпретувати знаючий правник, тобто, конкретний акт поведінки у вигляді діяння [3] та його наслідків.

Необхідно акцентувати: релевантний причинний зв'язок також структурує зміст об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, сприяє комплексній правовій оцінці поведінки особи правниками.

Наведені автором положення вибудовуються на основі аналізу (аналітичного розбору) причинного зв'язку у філософії та теорії права.

Концепція причинного зв'язку у філософії передбачає аналітичний розбір наступних основних аспектів:

1) причинний зв'язок розглядається у співвідношенні з поняттями системи та відношення;

2) розглядаються відмінності причинного зв'язку у порівнянні з іншими видами зв'язку (функціональним, кореляційним тощо).

Пункт 2 у теоретичному розумінні є особливо важливим, оскільки передбачає: визначення характеру зв'язку: односторонні або багатосторонні тощо.

Доктринально очевидним є те, що поняття «зв'язок» за своїми онтологічними характеристиками (реальною

підставністю) є суміжним з поняттям «відношення».

Спільність, так би мовити, наукової функції зв'язку і відношення полягає у тому, що вони теоретично забезпечують уявлення про систему.

У межах загальної теорії систем, основоположниками якої вважаються А. Богданов та Л. фон Берталанфі, система описується зокрема, як сукупність певних елементів між якими існує зв'язок; але, як вважає автор, даний зв'язок має ускладнений, коригуючий соціальні процеси характер.

Також, необхідно зазначити, що уявлення про складні, коригуючі зв'язки (соціологи Парето, Айер) лежать в основі розуміння й аналізу функцій зв'язку взагалі.

Загальне уявлення про зв'язок є важливим для аналізу різновидових зв'язків; вище зазначалося, про важливість розмежування причинного та інших видів зв'язків.

У філософській літературі зв'язок розглядається як елемент форми або структури феномену, тобто, явища.

Системний характер зв'язку обумовлюється також тим, що він здійснюється на базі створених раніше передумов, зокрема розгляді різновидових зв'язків, які поєднують суб'єктів у юридичних процесах. У науковій літературі присвяченій вивченню зв'язку зазначається також, що необхідно розрізняти зв'язок спрямований на результат та оцінку і зв'язок орієнтований на процес.

У межах деяких філософських підходів розглядається перехід на аспект праворозуміння зв'язку.

Зокрема, наприклад, при розкритті змісту та сутності категорії «норма» (соціальна норма) застосовується бінарна її характеристика:

- 1) норма як керівне начало, правило;
- 2) норма як форма зв'язку, що визнається соціально організованою стратою, групою.

Дане положення є важливим також тому, що пов'язує зв'язок з його нормативною обумовленістю по суті тим, що визначає його релевантність.

У цьому випадку, розглядається асоціальний, а у своїх крайніх проявах – суспільно-небезпечний, кримінально-протиправний зв'язок. Автор вважає, що на концептуальному рівні, рівні теорії кримінального права варто використовувати поняття «карний зв'язок».

Поняття «карний зв'язок» дозволяє зробити перехід від абстрактного дослідження проблеми до дослідження причинно-наслідкових та некаузальних зв'язків, у кримінально-правовому аспекті.

Необхідно окремо зазначити, що аналітичний розбір зв'язку без підкреслення такої її ознаки як системність (в аспекті регулярності, повторюваності зв'язків) не дає можливості відмежовувати зв'язок від вчинення певних дій (послідовності дій), короткочасного характеру.

Релевантність означає, що зв'язок (зокрема, кримінально-правовий причинний зв'язок) може використовуватися як елемент правової оцінки.

Зв'язок як регулярність у правовому сенсі пов'язаний з існуванням правовідносин: стійких соціальних та правових зв'язків. Дані відносини закріплюються законодавчо, що створює законодавчу умову релевантності зв'язку.

Зокрема, у цьому відношенні (або у розвиток зазначеного) на особливу увагу заслуговує ситуація, коли особа використовує існуючі (часто правомірні) соціальні та правові зв'язки для вчинення злочину (кримінального правопорушення).

Наприклад, особа використовує бездіяльність, яка надалі буде оцінена як злочинна, як спосіб управління нормативно дозволеними соціальними процесами, відносинами.

Але, вищенаведений філософський та загальноправовий розгляд зв'язку неможливий з точки зору її розуміння, якщо не досліджується деліктний (пов'язаний з вчиненням правопорушень) зв'язок.

Деліктний зв'язок – родова характеристика правопорушного зв'язку. Причинний зв'язок у кримінальному праві – крайній, вираз деліктного зв'язку, тобто, його встановлення передбачає кримінальну або карну відповідальність, отже, даний причинний зв'язок є карним.

На основі загальнофілософських уявлень про зв'язок та його осмислення через загальноправові категорії (норма, правовідносини, делікт) а також, на основі врахування поняття «релевантність» можна зробити ряд наступних попередніх узагальнень:

1) зв'язок є важливою категорією філософії як в онтологічному, так і гносеологічному аспектах;

2) сутність зв'язку можна охарактеризувати як суб'єктивну або об'єктивну через використання суб'єктом або через врахування її оцінку;

3) існує традиційний (класичний) набір характеристичних елементів зв'язку, що утворюють його зміст (мета, засоби, процес зв'язку, тощо);

4) зв'язок філософського та загальноправового розуміння зв'язку розкривається: через уявлення про делікт (правопорушення) на основі якого відбувається, на погляд автора представленого дослідження, поділ зв'язку на легальний (такий, що відповідає закону) та деліктний (правопорушний).

Виходячи з предмету дослідження можна стверджувати наступне:

1) категорія «зв'язок» знаходиться у розглянутих вище співвідношеннях з іншими категоріями («відношення», «система»);

2) найбільш адаптивною є така форма або та вид зв'язку як каузальний (причинний); адаптивність у даному

випадку означає, що причинно-наслідковий зв'язок є найбільш вживаним або характеризується більшою «питомою вагою» аналізу у соціальних й правових науках у порівнянні з іншими зв'язками;

3) причинно-наслідковий прояв детермінації повинен розглядатися у межах сучасної системи наукового знання, модифіковано, з врахуванням відносно нових й новітніх уявлень про функціональну роль і зміст зв'язку.

Причинний зв'язок має узагальнений вид: «причина → наслідок». Але, у межах системного й змістовного дослідження каузального (причинно-наслідкового) зв'язку породжується, ряд проблем. Перша з них, – встановлення меж каузальності для права, кримінального права. Друга – встановлення характеру впливу наслідка на причину, що може бути використано при аналізі каузальності, що має юридичне значення.

Окремим проблемним питанням каузальності є відмежування так званої «природної» каузальності від «соціальної». Необхідно зазначити, що в Україні особливу увагу даному питанню приділяв професор Пінаєв.

«Природна» каузальність розглядається у межах природних процесів (фізичних, хімічних та інших подібних за характером); «соціальна» каузальність пов'язана з сферою соціальних наук, у т.ч. з кримінальним правом. Особливість «соціальної» каузальності зокрема, полягає в специфічному механізмі заподіяння, спричиненні істотних і шкідливих наслідків. Специфічний механізм заподіяння у межах аналізу проблеми соціальної каузальності знаходить своє вираження у спричиненні злочинною бездіяльністю; бездіяльність власне «ніщо» з точки зору передачі енергії, однак вона розглядається як юридичний чинник, що породжує або обумовлює злочинний результат, отже утворює карний зв'язок.

Визначена сукупність проблем не вичерпує усієї проблематики каузальності, оскільки, з'являються нові технологічні прояви функціонування соціуму: інформаційні або кіберпрояви й обумовленості соціальних процесів.

У межах соціальних наук (зокрема, кримінального права) важливо також акцентувати увагу на тому, що будь-яке спричинення опосередковується поведінкою суб'єкта. Враховуючи наведене вище, можна стверджувати про існування комплексу правових проблем каузальності.

У системі філософського знання, як правило, проблематика відмежування «природної» (пов'язаної з природними процесами: фізичними, хімічними, біологічними, тощо) каузальності (причинності) від соціальної (зумовленої соціально, опосередкованої суб'єктно) не досліджується. Дана проблематика виникає там і тоді, коли існує необхідність причинно-наслідкового аналізу розвитку соціальних (зокрема, правових й кримінально-правових процесів) проявів людської поведінки; у правовому аспекті, коли необхідно встановити (довести, аргументувати або визначити достовірно) матеріально-правову підставу правових наслідків; у кримінально-правовому аспекті, коли необхідно встановити юридичну підставу (склад злочину, кримінального правопорушення або лат., *corpus delicti*) такого правового наслідку як кримінальна відповідальність особи (а у випадку реалізації юридичної процедури, суб'єкта кримінального правопорушення), яка відповідно, до кримінального законодавства України (або іншої держави) вчинила діяння передбачене Кримінальним кодексом.

Існує також проблема механізму спричинення у складних випадках.

Одним з таких складних випадків, як вже зазначалося, є особливість спричинення злочинною бездіяльністю.

Спричинення бездіяльністю неможливо пояснити у рамках природного (фізичного, хімічного та ін.) спричинення. Однак з точки зору «духу і букви» сучасного кримінального права України злочинна бездіяльність породжує поведінкою особи, яка може розглядатися як винна.

Зокрема, спричинення врегульованою кримінальним правом бездіяльністю (злочинною бездіяльністю) пов'язується з невиконанням соціального обов'язку, з дією пасивного середовища, з складним багатоланковим поєднанням компонентів, соціальних і виробничих процесів та ін.

Усе це – результат правового регулювання, прийнятих юридичних «умовностей».

З своєрідною адаптацією філософських положень про каузальність до потреб права й кримінального зокрема, пов'язана також, проблематика визначення меж причинності, оскільки у філософській доктрині існує поняття «нескінченна причинність», тоді як, у межах вирішення завдань кримінального права необхідним є обмеження (коригування) протяжності або кількості «ланок» причинно-наслідкового зв'язку, що має юридичне, кримінально-правове значення. Окреме питання – питання межі, що відділяє причинний зв'язок від інших об'єктивних закономірностей. Зазначена межа пов'язана з основою методики досліджень, згідно з якою дослідження повинні проводитись у конкретних умовах простору і часу [4, с. 11].

Необхідно, також, встановити критерії релевантності причинно-наслідкового зв'язку у кримінальному праві. Релевантність причинного зв'язку – відповідність зв'язку виробленим юридичною наукою критеріям. Визначена проблематика пов'язана також, з необхідністю нормативного закріплення (реалізації, відображення) причинно-наслідкового зв'язку та з юридично значимим характером його компонент (складових).

У цьому сенсі, каузальність проявляється уточнено як методологічний базис аналізу юридичних, кримінально-правових явищ, а причинно-наслідковий зв'язок, виходячи з особливостей його структури та змістовних характеристик «причина-наслідок», задає певну «форму» вищезазначеного аналізу. На цій підставі можна зробити висновок, що існує такий спеціальний різновид аналізу як причинно-наслідковий.

У межах представленого причинно-наслідкового аналізу й дослідження можна зробити ряд висновків та окреслити перспективи дослідження:

1) врахування філософських уявлень (філософської доктрини) про особливість категорії зв'язку;

2) часову асиметрію: компоненти зв'язку перебувають у певній часовій послідовності;

3) з'ясування того, що один з компонентів каузального зв'язку характеризується властивістю породжувати інший;

4) визначення умов встановлення каузального (причинно-наслідкового) зв'язку кримінально-правових явищ;

5) той факт, що випадкові причинні зв'язки не відображають закономірного розвитку процесів; у межах такої соціальної науки як кримінальне право і, зокрема для вирішення питань кримінальної відповідальності на даному етапі розвитку кримінального права України розглядається необхідний причинний зв'язок.

6) перспективною альтернативою вищезазначеному є уявлення про релевантний зв'язок у кримінальному праві.

Причинно-наслідковий аналіз на відміну від інших видів аналізу (темпорального, логічного та ін.) є, з точки зору автора, концептуальним, оскільки:

1) усі інші види аналізу в тій чи іншій мірі залежать від причинно-наслідкового;

2) даний вид аналізу вибудовується на основі категоріальної моделі «причина-наслідок», яка дозволяє (і у цьому також, особливе значення причинно-наслідкового аналізу) спростити або звести інші види аналізу до зазначеного;

3) причинно-наслідковий аналіз своїм джерелом має певний тип відношень між речами, який можна характеризувати як необхідний.

Важливим моментом причинно-наслідкового аналізу є відповідний логічний аналіз.

Зокрема, методичною частиною причинно-наслідкового аналізу є положення логіки причинності, завдання логічного аналізу причинності полягає у систематизації тих правильних схем розмірковувань, посилок і заключень (умовиводів), які є каузальними, на протиположний некаузальним.

Інколи, акцентують увагу на тому, що причинна логіка і відповідний аналіз вибудовується таким чином, щоб в її межах могли бути отримані описи повної і неповної причини. У межах кримінального права відповідно розглядається теоретиками головна причина та поєднання головної причини з іншими обставинами, що повністю характеризує певне спричинення.

Уявлення про повну причину або логічну підставу – основа каузального підходу у тому, що стосується вирішення завдань конкретних наук.

Причинно-наслідковий аналіз передбачає:

1) логічну інтерпретацію (як сукупності необхідних і достатніх умов) причини досліджуваного явища;

2) часову «перевірку», яка полягає у встановленні факту слідування одного явища (наслідка) за іншим (причиною);

3) конкретизування причинно-наслідкового аналізу для певної системи наукового знання (зокрема, для права, кримінального права);

4) етап адаптації причинного зв'язку для соціальних і, зокрема, правових процесів (процедур);

5) зведення причини до прийнятної юридичної форми;

6) зведення наслідку до прийнятної юридичної форми (наслідок, як суспільно-небезпечний наслідок (шкода) для кримінального права зокрема);

7) визначення причинно-наслідкового зв'язку релевантного кримінальному праву та як особливого карного зв'язку.

Причинно-наслідковий аналіз у філософському (методологічному) сенсі передбачає також, знаходження

критеріїв (визначення критеріальності) дійсної причини того чи іншого онтологічного об'єкта, явища.

У праві й кримінальному зокрема, поставлена проблема знаходить свою реалізацію у необхідності встановлення того чи існувала реальна можливість настання наслідку у результаті дії причини.

Методологічне встановлення критеріальності причини явища (наслідку) необхідне також у випадку багатозначних (кілька та більше причин і наслідків) причинно-наслідкових зв'язків або складної каузальності.

Список використаних джерел

1. Музика А.А., Багіров С.Р. Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму: монографія. Київ: ПАЛІВОДА А. В. 2023. 144 с.
2. Кислюк К.В. Логіка: конспект лекцій. Київ: Кондор – Видавництво, 2016. 92 с.
3. Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т д-ви і права ім. В.М. Корецького; Нац. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Т. 17, 2017. 1064 с.
4. Правова статистика: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. Н.В. Голіни. Харків: Право, 2009. 196 с.

Беньківський В. О. Причинний зв'язок у кримінальному праві: аспект теоретичного обґрунтування

Стаття присвячена теоретичному аналізу поняття «причинний зв'язок» у кримінальному праві, а також визначенню у зв'язку з цим кола проблемних питань даного зв'язку.

Як підкреслює автор, цьому сприяють як філософські, так і теоретико-правові засади щодо розуміння зв'язку в кримінальному праві.

У межах проведення аналізу (аналітичного розбору), автор визначає ряд наукових проблем, які пов'язані з загальнотеоретичним дослідженням причинного зв'язку.

Зокрема, необхідно адаптувати уявлення про зв'язок (зокрема, причинний) для правових процесів; автор робить висновок, про необхідність конкретизації уявлень про зв'язок; суто філософське уявлення про причинний зв'язок лише утворює теоретичний базис, однак не відображає специфіку причинного зв'язку у кримінальному праві. Отже, постає проблема суто кримінально-правового (релевантного щодо вирішення кримінально-правових завдань) зв'язку.

З вищезазначеною тезою пов'язана можливість розширення аналізу проблем зв'язку; автор розглядає як гіпотетичну правову можливість не тільки каузальний але й некаузальні зв'язки. Автор, приділяє увагу при теоретичному дослідженні причинного зв'язку не вирішеним питанням природної й соціальної причинності, особливостям спричинення злочинною бездіяльністю, зачіпає проблему межі у характеристиці кримінально-правового причинного зв'язку. Кримінально-правовий причинний зв'язок, на відміну від загальнотеоретичних уявлень, необхідно розглядати у конкретних умовах простору та часу.

Автор робить висновок, що різноаспектність аналізу зв'язку дозволяє краще зрозуміти його роль і значення в аспектах релевантності та його особливого карного характеру.

Питанням релевантності та такій особливій характеристиці причинного зв'язку як його карність, автор приділяє особливу увагу.

Аналіз релевантності причинного зв'язку починається з акцентування на тому, що релевантність (застосовуваність зв'язку в кримінально-правовому аспекті) ґрунтується на відображенні його у законодавстві (проблема створення каузальної конструкції), а також на відображенні у нормі права. Теоретично, релевантність полягає у тому, що кримінально-правовий причинний зв'язок дозволяє вирішувати завдання правової оцінки поведінки правопорушника.

Автор також акцентує увагу на тому, що причинний зв'язок у кримінальному праві є за своєю сутністю карним, оскільки він є крайнім проявом деліктного (родового) відношення, його встановлення визначає кримінальну відповідальність особи винної у скоєнні кримінального правопорушення.

Ключові слова: зв'язок, релевантність, правова оцінка, каузальна конструкція, система, відношення, умова.

Benkivsky V. Causal connection in criminal law: theoretical justification

The article is devoted to the theoretical analysis of the concept of «causal connection» in criminal law, as well as the identification of a range of problematic issues related to this connection.

As the author emphasizes, this is facilitated by both philosophical and theoretical-legal foundations for understanding the connection in criminal law.

Within the framework of the analysis (analytical review), the author identifies a few scientific problems related to the general theoretical study of causality.

It is necessary to adapt the concept of connection (in particular, causal) for legal processes; the author concludes that it is necessary to specify the concept of connection; A purely philosophical concept of causal connection forms the theoretical basis but does not reflect the specifics of causal connection in criminal law. Thus, the problem of purely criminal law (relevant to the resolution of criminal law issues) connection arises.

The above thesis is linked to the possibility of expanding the analysis of causation issues; the author considers as a hypothetical legal possibility not only causal but also non-causal links. In his theoretical study of causal connection, the author pays attention to unresolved issues of natural and social causality, the peculiarities of causation by criminal inaction, and touches upon the problem of the limits of the characterization of criminal-legal causal connection. Criminal-legal causal connection, unlike general theoretical concepts, must be considered in specific conditions of space and time.

The author concludes that the multifaceted nature of the analysis of causality allows for a better understanding of its role and significance in terms of relevance and its special punitive nature. The author pays particular attention to the issue of relevance and such a special characteristic of causality as its punitive nature.

The analysis of the relevance of causal connection begins with an emphasis on the fact that relevance (the applicability of the connection in criminal law) is based on its reflection in legislation (the problem of creating a causal construction) and on its reflection in legal norms. Theoretically, relevance lies in the fact that criminal law causality allows for the legal assessment of the offender's behavior.

The author also emphasizes that causal connection in criminal law is essentially criminal in nature, since it is an extreme manifestation of a tortious (generic) connection, and its establishment determines the criminal liability of the person guilty of committing a criminal offense.

Key words: connection, relevance, legal assessment, causal construction, system, relation, condition.

Дата першого надходження статті до видання: 21.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026